

TÓZSÉR JÁNOS

Ahogy a dolgok tűnnek a szubjektum számára

Farkas Katalin szerint a „mentális” megkülönböztető jegye a privilegizált hozzáférés: azok az entitások mentálisak, amelyeket a szubjektum olyan módon ismerhet meg, amilyen módon azokat más nem ismerheti meg. Mi a privilegizált hozzáférés metafizikai alapja? Hogyan lehetséges, hogy van olyan része a valóságnak, amelyhez a szubjektum olyan módon fér hozzá, amilyen módon más nem tud? Farkas válasza:

Lehetséges magyarázattal szolgálhat az a megfigyelés, hogy a mentális tények *perspektivikus* tények. Szubjektumnak lenni nem más, mint *nézőponttal* rendelkezni. Az elmével rendelkező lényeket nemcsak körülveszik a dolgok, hanem *e dolgok meg is jelennek számukra bizonyos módon* (Farkas 2008a. 30–31. Kiemelések tőlem – T. J.).

Később Farkas így ír:

A tapasztalat mentális természete azáltal adott, *ahogyan a dolgok tűnnek számunkra*, amikor rendelkezünk ezzel a tapasztalattal. Az érzéki tapasztalat esetében ez a tapasztalat *fenomenális karaktere*, vagy az, *amilyen* a kérdéses tapasztalattal rendelkezni (Farkas 2008a. 88–89. Kiemelések tőlem – T. J.).

Farkas a következő álláspontot képviseli tehát: (1) valamennyi mentális állapot perspektivikus, értve ezen, hogy minden mentális állapotban a dolgok valahogyan tűnnek a szubjektum számára, és (2) az, ahogyan a dolgok tűnnek a szubjektum számára, nem más, mint a kérdéses mentális állapot fenomenális karaktere, vagyis amilyen abban a mentális állapotban lenni. Más szavakkal: Farkas azt, ahogyan a dolgok tűnnek a szubjektum számára, a szubjektum által instanciált fenomenális tulajdonságokkal *azonosítja*, és ennél fogva azt a kijelentést, hogy „minden mentális tény perspektivikus tény”, úgy érti, hogy minden mentális állapot *feltételez egy szubjektumot*, amely *átéli* a kérdéses mentális állapotot.

Az „ahogy a dolgok tűnnek a szubjektum számára” kifejezést azonban másképpen is lehet érteni. Például Alex Byrne szerint az, ahogyan a szubjektum számára a dolgok tűnnek, nem a kérdéses mentális állapot fenomenális tulajdonságaival, hanem a kérdéses mentális állapot intencionális/reprezentációs *tartalmával* azonos (Byrne 2001. 200–217). E javaslatnak is van plauzibilitása, hiszen a *dolgok* tűnnek valahogyan a szubjektum számára, és a módot, ahogyan a szubjektum számára a dolgok tűnnek, kézenfekvő a kérdéses mentális állapot tartalmának tekinteni.

Farkas és Byrne álláspontja a következőképpen viszonyul egymáshoz. Mindketten úgy gondolják, hogy egy mentális állapotot úgy kell leírunk, hogy a szubjektum számára a dolgok valahogyan tűnnek. Csakhogy míg Farkas e leírást úgy olvassa, hogy „a *szubjektum számára* valahogyan tűnnek a dolgok”, addig Byrne úgy, hogy „a *dolgok valamilyennek tűnnek* a szubjektum számára”. Míg Farkas a dolgok valaki számára való valamilyen módon történő megjelenését vagy tűnését azzal azonosítja, amilyen átélni a szubjektum számára ezt a tapasztalatot, addig Byrne úgy tekinti, hogy a dolgok valaki számára való valamilyen módon való megjelenése vagy tűnése irányul valamire, van intencionális/reprezentációs tartalma, és a világot reprezentálja valamilyen módon.

E nézetkülönbségnek komoly következményei vannak. Farkas a könyvében (és máshol, például Farkas 2008b) következőképpen gondolkodik: a szubjektum által instanciált fenomenális tulajdonságokon van a hangsúly, ennél fogva ezek határozzák meg a mentális állapotok intencionalitását. (Legalábbis ha rendelkeznek ilyesmivel. Farkas szerint nem minden mentális állapot intencionális, lásd Farkas 2009.) Byrne ezzel szemben úgy okoskodik: a szubjektum mentális állapotainak az intencionális/reprezentációs tartalma az elsődleges, ennél fogva ezek határozzák meg mentális állapotaink fenomenális karakterét, ezeken szuperveniálnak a fenomenális tulajdonságok. Így fogalmaz: „nem lehet különbség a fenomenális karakterben anélkül, hogy ne volna a tartalomban” (Byrne 2001. 204).

Álljunk meg azonban egy pillanatra. Nem azt akarom mondani, hogy Byrne álláspontja plauzibilisebb Farkasénál. Ha történetesen Byrne tanulmányáról írnék, előszeretettel hivatkoznék Farkas álláspontjára mint plauzibilis alternatívára. Így jár el Tim Crane is, amikor Byrne-t bírálja:

Nos, bizonyosan plauzibilis azt mondani, hogy „a mód, ahogyan a dolgok tűnnek a szubjektum számára”, olvasható úgy, mint ami a tapasztalat tartalmával szinonim. De valaki [...] mondhatja, hogy „a mód, ahogyan a dolgok tűnnek a szubjektum számára”, más módon is olvasható: nevezetesen, mint ami *magának* a tapasztalatnak a fenomenális karakterére vonatkozik (Crane 2008. 287, kiemelés az eredetiben).

Nem azt akarom tehát állítani, hogy az egyik álláspont plauzibilisebb a másikonál, hanem azt, hogy mindkettőnél van sokkal plauzibilisebb. Nevezetesen: az „ahogyan a dolgok tűnnek a szubjektum számára” kifejezésben *mind* a dolgok (*amelyek* megjelennek), *mind* pedig a szubjektum (amely *számára* a dolgok megjelennek) egyformán hangsúlyos.

A következőt állítom: minden megjelenés *valaminek* a megjelenése (ennyiben minden megjelenés rendelkezik intencionális tartalommal), és minden megjelenés *valaki számára* való megjelenés (ennyiben minden megjelenés rendelkezik fenomenális karakterrel). Más szavakkal: minden megjelenésnek van világra irányuló aspektusa *is* (azaz a világot jeleníti meg, a *világot reprezentálja* valamilyen módon), de éppúgy van fenomenális aspektusa *is* (azaz a világot a *szubjektum számára* jeleníti meg, azaz valamilyen a szubjektum számára). Colin McGinn szavaival:

A [...] tapasztalatok Janus-arcúak: a külvilágra irányulnak, de szubjektív arcukat mutatják a szubjektum számára, és valamilyenek a szubjektum számára. De e két arc kifejezése nem tér el egymástól: a tapasztalat valamilyensége annak a függvénye, amire a tapasztalat irányul, és amire a tapasztalat irányul, az valamilyenségének a függvénye (McGinn 1991. 29–30).

E perspektívából nézve mind Farkas, mind Byrne álláspontja félmegoldás: mindkettő megragadja a mentális állapotok egyik alapvető karakterét, miközben a másiktól megfosztja azt.

IRODALOM

- Byrne, Alex 2001. Intentionalism Defended. *Philosophical Review*. 110. 199–239.
- Crane, Tim 2008. Intentionalism. In Ansgar Beckermann – Brian McLaughlin (szerk.) *Oxford Handbook of Philosophy of Mind*. Oxford, Oxford University Press. 474–494.
- Farkas, Katalin 2008a. *The Subject's Point of View*. Oxford, Oxford University Press.
- Farkas, Katalin 2008b. Phenomenal Intentionalism without Compromise. *Monist* 91. 273–293.
- Farkas, Katalin 2009. Not Every Feeling is Intentional. *European Journal of Analytic Philosophy* („Challenges for Representational Theories of Mind and Consciousness”, Monographic issue edited by Tamás Demeter and János Tőzsér). 5/2. 39–52.
- McGinn, Colin 1991. *The Problem of Consciousness*. Oxford, Blackwell.